

SUBSTANTIVE WORD COMPOUNDS IN THE UZBEKISTAN LANGUAGE AND THEIR PRAGMATIC AND SEMANTIC PROPERTIES

Pardayeva Mahliyo G'ayrat qizi

Teacher, Department of Linguistics, Karshi State University

E-mail: pardayevamahliyo09@gmail.com

Orcid id: <https://orcid.org/0009-0008-6124-2616>

Abstract

This article analyzes the linguistic and pragmatic characteristics of substantive word combinations (noun units) in the Uzbek language. The study examines their syntactic structure, semantic richness, and communicative functions in speech. The results show that substantive combinations not only serve to identify objects and phenomena, but also perform reference, evaluation, and emphasis functions in the text. This article is of scientific importance for linguistics, discourse analysis, and pragmatic research.

Keywords: Substantive phrases, noun phrases, pragmatics, semantics, discourse context, syntax, text linguistics, Uzbek language.

Introduction

O'ZBEK TILIDA SUBSTANTIV SO'Z BIRIKMALARI VA ULARNING PRAGMATIK HAMDA SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Pardayeva Mahliyo G'ayrat qizi

Qarshi davlat universiteti Lingvistika kafedrasida o'qituvchisi

E-mail: pardayevamahliyo09@gmail.com

Orcid id: <https://orcid.org/0009-0008-6124-2616>

Annotatsiya

Ushbu maqola o'zbek tilidagi substantiv so'z birikmalarining (otli birliklar) lingvistik va pragmatik xususiyatlarini tahlil qiladi. Tadqiqotda ularning sintaktik tuzilishi, semantik boyligi va nutqdagi kommunikativ funksiyalari ko'rib chiqiladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, substantiv birikmalar nafaqat predmet va hodisalarni aniqlashga xizmat qiladi, balki matnda referensiya, baholash va ta'kidlash funksiyalarini bajaradi. Bu maqola tilshunoslik, diskurs tahlili va pragmatik tadqiqotlar uchun ilmiy ahamiyatga ega.

Kalit soʻzlar: substantiv soʻz birikmalari, otli birliklar, pragmatika, semantika, nutq konteksti, sintaksis, matn lingvistikasi, oʻzbek tili

Kirish

Substantiv soʻz birikmalari oʻzbek tilida gap tuzilishining asosiy sintaktik komponentlaridan biri hisoblanadi. Ular predmet, shaxs, hodisa yoki tushunchalarni aniqlash va tavsiflash bilan birga, matnning semantik boyligini oshirish, nutqning kohezivligini taʼminlash va kommunikativ samaradorlikni kuchaytirish funksiyalarini bajaradi.

Tilshunos olimlar, xususan, Halliday va Hasan (1976), substantiv birikmalar orqali matnning koheziv va informativligini sezilarli darajada oshirish mumkinligini taʼkidlaydilar. Shu nuqtai nazardan, maqolaning maqsadi oʻzbek tilidagi substantiv soʻz birikmalarining:

1. Sintaktik tuzilishi;
2. Semantik boyligi;
3. Pragmatik funksiyalari;
4. Nutq kontekstidagi oʻrni va roli

kabi jihatlarni chuqur tahlil qilishdan iborat.

Asosiy Qism

Substantiv Soʻz Birikmalarining Lingvistik Tabiati

Substantiv soʻz birikmalari lingvistik nuqtai nazardan gap tarkibining markaziy elementlaridan biridir. Ular hokim aʼzosi ot yoki otlashgan birlik bilan ifodalangan sintaktik konstruktsiyalardir va predmet, shaxs yoki hodisalarni aniqlash, tavsiflash vazifasini bajaradi.

Oʻzbek tilida hokim va tobe komponentlar oʻrtasidagi sintaktik munosabat asosida substantiv birikmalar shakllanadi. Hokim komponent odatda ot boʻlib, tobe komponent sifat, son, olmosh yoki boshqa ot bilan ifodalanadi.

Misollar: keng dala, uch talaba, bizning uy, maktab binosi, oʻqituvchining maslahati, talabalarning daftarlari

Oʻzbek tilining agglutinativ xususiyati substantiv birikmalarining morfologik jihatdan shakllanishida muhim rol oʻynaydi. Masalan: *oʻqituvchining maslahati, talabalarning daftarlari, kitobning muqovasi.*

Shu bois, lingvistik nuqtai nazardan substantiv so‘z birikmalari sintaktik jihatdan asosiy konstruktsiya bo‘lib, ular gapdagi predmet va hodisalarni aniqlash va tavsiflashda markaziy ahamiyatga ega ekanligi aniqlanadi.

Substantiv birikmalar strukturalariga ko‘ra sodda va murakkab turlarga bo‘linadi. Ularning turli shakllari gapdagi informativlik va kohezivlikni oshirishda asosiy vosita sifatida ishlatiladi.

Turi	Tavsif	Misollar
Sodda	Aniqlovchi + hokim ot	yangi kitob, oq qog‘oz, uch o‘quvchi
Murakkab	Bir nechta aniqlovchilar ketma-ketligi	katta yangi zamonaviy bino, yurtimizning mashhur yosh sportchilari

Murakkab konstruktsiyalarda hokim-tobe munosabatlar zanjirsimon ko‘rinishda bo‘lishi mumkin. Masalan, *bola o‘qiyotgan maktab* birikmasida *o‘qiyotgan* komponenti bola uchun hokim, maktab uchun aniqlovchi sifatida xizmat qiladi. Shu bilan, substantiv birikmalarni sodda va murakkab tuzilmalarga ajratish, ularning gapdagi rolini va sintaktik murakkabligini tushunishga yordam beradi. Murakkab birikmalar matnning informativligini oshiradi va predikatlar bilan bog‘liq murakkab sintaktik zanjirlar hosil qiladi.

Substantiv birikmalar semantik jihatdan predmetning turli belgilari va xususiyatlarini ifodalaydi, nutqning to‘liq va aniq bo‘lishini ta‘minlaydi.

Semantik turlar:

- Sifatni bildiruvchi: go‘zal bog‘, keng yo‘l
- Miqdor munosabati: besh talaba, o‘nta kitob
- Tegishlilik: Alining kitobi, maktab binosi
- Joy yoki vaqt bilan bog‘liq: kechagi uchrashuv, universitet hovlisi

Substantiv birikmalar predmetlar va hodisalarni aniqlash, tavsiflash va nutqni boyitishda semantik jihatdan markaziy rol o‘ynaydi. Shu orqali matnning informativligi oshadi va o‘quvchiga aniq ma‘lumot yetkaziladi.

Substantiv birikmalar nutqda faqat sintaktik yoki semantik vazifalarni bajarish bilan cheklanmay, kommunikativ va pragmatik nuqtai nazardan ham muhim ahamiyatga ega.

Funktsiya Misol

Referensiya o'sha talaba, mana bu kitob

Baholash mashhur olim, hurmatli ustoz

Ta'kidlash eng muhim masala, asosiy muammo

Shuningdek, ular nutqdagi markaziy ma'lumotni ajratib ko'rsatishda ham muhim rol o'ynaydi: *yangi loyiha, asosiy qaror, muhim yangilik.*

Pragmatik nuqtai nazardan substantiv birikmalar nutqning kommunikativ samaradorligini oshiradi, so'zlovchining baholash va ta'kidlash niyatlarini aniqlik bilan ifodalaydi.

Substantiv birikmalarining pragmatik xususiyatlari kontekstga bog'liq bo'lib, ular turli kommunikativ vaziyatlarda turlicha ma'no kasb etadi.

Misol: ***Hurmatli mehmonlar*** birikmasi rasmiy nutqda hurmat ifodasi sifatida ishlatiladi, kundalik nutqda esa oddiy murojaat shaklida qo'llaniladi.

Substantiv birikmalar nutqda informatsion markazni aniqlashda ham muhim: ular yangi, muhim yoki urg'uli ma'lumotni ajratib ko'rsatadi. Substantiv birikmalar nutq kontekstida moslashuvchan va markaziy rol o'ynaydi, ularning pragmatik qo'llanilishi matnning tushunarli va mantiqan bog'langan bo'lishini ta'minlaydi.

Xulosa

O'zbek tilidagi substantiv so'z birikmalari sintaktik, semantik va pragmatik jihatdan matnning asosiy tarkibiy elementi hisoblanadi. Ular predmet va hodisalarni aniqlash, tavsiflash, kohezivlikni ta'minlash va nutqning kommunikativ samaradorligini oshirish vazifalarini bajaradi. Shu sababli substantiv birikmalarni kompleks o'rganish tilshunoslik, diskurs tahlili va pragmatika tadqiqotlari uchun dolzarb hisoblanadi.

- O'zbek tilidagi substantiv so'z birikmalari:
- Sintaktik jihatdan gapning markaziy komponenti;
- Semantik jihatdan predmet va hodisalarni aniqlash va tavsiflash vositasi;
- Pragmatik jihatdan referensiya, baholash va ta'kidlash funksiyalarini bajaruvchi vosita;
- Nutq kontekstida matnning informativligini va kohezivligini ta'minlaydigan vosita hisoblanadi.

Shu bois, substantiv birikmalarni sintaktik, semantik va pragmatik jihatdan kompleks o'rganish tilshunoslik, diskurs tahlili va pragmatika tadqiqotlari uchun dolzarb va ilmiy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Halliday, M., & Hasan, R. (1976). Cohesion in English. London: Longman.
2. Noam Chomsky (1957). Syntactic Structures. The Hague: Mouton.
3. Roman Jakobson (1971). Selected Writings. The Hague: Mouton.
4. G'. Abdurahmonov (1996). O'zbek tili grammatikasi. Toshkent.
5. A. Nurmonov (2008). O'zbek tilining nazariy grammatikasi. Toshkent.
6. Teun A. van Dijk (1985). Discourse and Communication. Berlin.
7. Michael Halliday (1985). An Introduction to Functional Grammar. London: Arnold.